

Arról, ami nincs
– A nemlétezés elméletei –

8. Nemlétezőkre vonatkozó mondatok

2013. november 4.

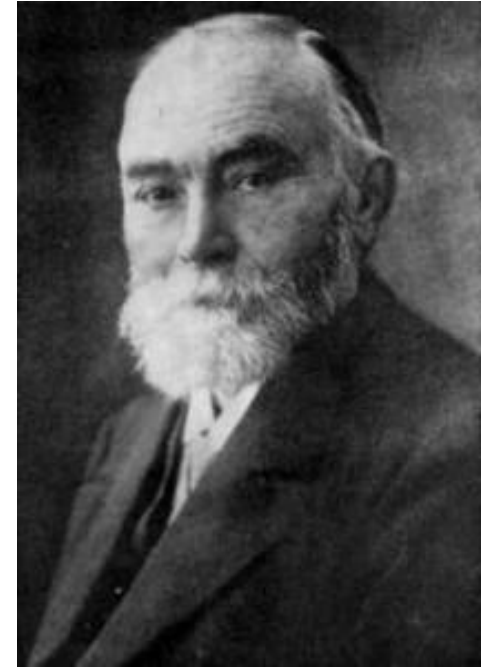
Tanulságok a múlt óráról

- A modern szimbolikus logika feltárja a kifejezések „valódi szerkezetét”, ami nem azonos a nyelvtani szerkezettel
 - A filozófia számos problémája látszatprobléma, ami hibás nyelvhasználatból adódik.
- A modern logikában az ún. kvantorok fejezik ki a létezőt
 - \exists – „létezik”, „van olyan”; \forall – „minden”, „bármely”
 - $\exists x F(x) \Leftrightarrow \sim \forall x \sim F(x)$
 - csak tulajdonságok (vagy relációk) teljesülését, ill. nem teljesülését tudja kifejezni, egyedileg megnevezett objektumok létezését nem

Mit eredményez a nyelvben a nemlétezés?

- Alapprobléma: ha egy név vagy leírás nem vonatkozik semmire, akkor az mit jelent az őt tartalmazó kifejezések szempontjából?
 - név (azaz tulajdonnév):
funkciója, hogy megnevezzen valamilyen „individuumot”
→ Mi van akkor, ha ez nem sikerül?
Pl. „Harry Potter”
 - leírás (azaz határozott individuum-leírás, v. deskripció):
funkciója, hogy egyértelműen beazonosítson valamilyen „individuumot”
→ Mi van akkor, ha ez nem sikerül?
Pl. „Isaac Newton fia”, „az első jugoszláv úrhajós”
- Mit tudunk mondani az ilyeneket tartalmazó mondatok igazságértékéről?

1. Gottlob Frege

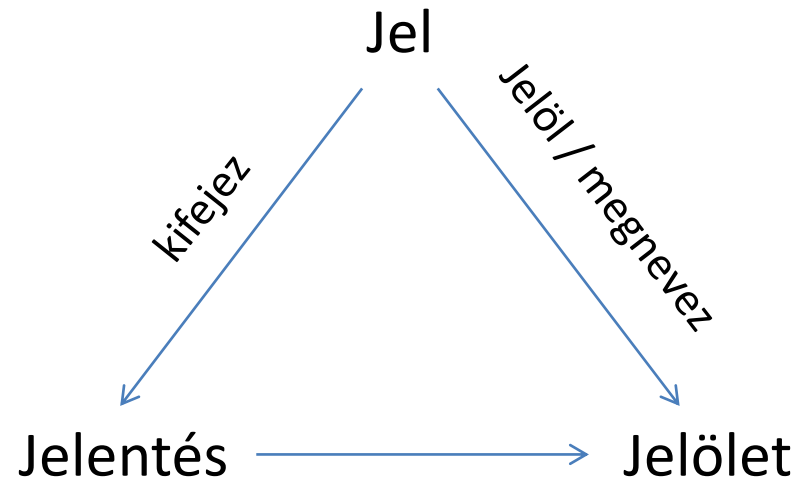

„Mindenesetre várható, hogy vannak olyan mondatok, mint ahogy olyan mondatrészek is vannak, amelyeknek van ugyan jelentésük, de jelöletük nincs. Az olyan mondatok, amelyek jelölet nélküli tulajdonnevet tartalmaznak, valóban ilyenek. „A mélyen alvó Odüsszeuszt Ithakában tették partra” mondatnak nyilvánvalóan van jelentése. Mivel azonban kétséges, hogy a benne előforduló „Odüsszeusz” névnek van-e jelölete, így az is kétséges, hogy az egész mondatnak van-e jelölete. Bizonyos azonban, hogy ha valaki a mondatot komolyan hamisnak vagy igaznak tartja, az „Odüsszeusz” névnek jelöletet is tulajdonít, nemcsak jelentést; hiszen e név jelöletéről állítjuk vagy tagadjuk az állítmányt.” [1]

Egy kis háttér: a modern szemantika alapjai

Frege-háromszög:

- Nem csak két szint:
„nyelv → valóság”
- „Esthajnalcsillag” és „Vénusz”:
ugyanaz a két név jelölete,
de más a jelentésük
- „Frege lánya”:
nyilván van jelentése,
de nincs jelölete

- Nevek jelölete: egy individuum, amit jelölnek
 jelentése: az az értelem, ami alapján a jelölet beazonosítható
- Mondatok jelölete: az igazságértékük (Igaz vagy Hamis)
 jelentése: az az értelem („gondolat”), melyet kifejeznek

A probléma megoldása

- Kompozicionalitás elve: egy kifejezésben a részek jelölete határozza meg az egész jelöletét
- Ha a névnek nincs jelölete, akkor a mondatnak nincs igazságértéke?
- Megoldás: ne engedjünk meg ilyen csúnya eseteket!

„Ez tehát a nyelv olyan fogyatékoságán múlik, melytől egyébként az analízis jelnyelve sem teljesen mentes. Ott is előfordulhatnak olyan jelkapcsolatok, amelyek azt a látszatot keltik, mintha jelölnének valamit, de legalábbis ez idáig nincsen jelöletük, ilyenek például a divergens végtelen sorok. (...) Egy logikailag tökéletes nyelv (fogalomírás) esetén indokolt követelmény, hogy minden olyan kifejezés, amely a már bevezetett jelekből grammatikailag helyes módon képzett tulajdonnév, ténylegesen is jelöljön egy meghatározott tárgyat, és hogy semmilyen jelet ne lehessen új tulajdonnévként bevezetni úgy, hogy ne legyen jelölete. A logikai művekben óvnak a kifejezések többértelműségétől mint a logikai hibák egyik forrásától. Legalább ennyire szükséges óvakodni a jelölet nélküli, látszólagos tulajdonnevektől.” [2]

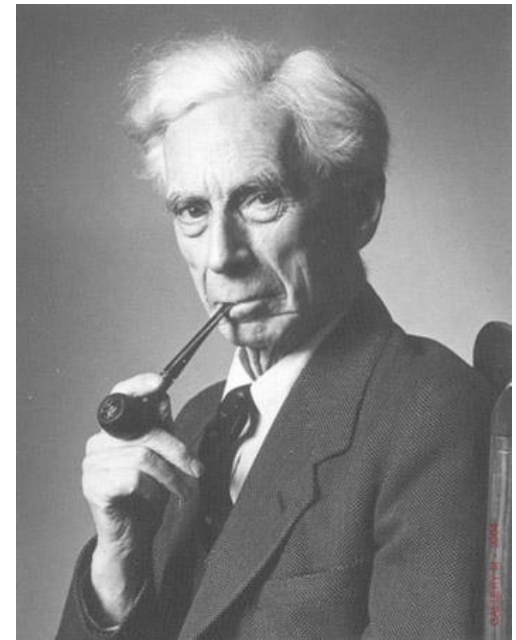
2. Bertrand Russell

- Ragaszkodjunk az ún. kétértékűség elvéhez: minden mondat vagy igaz, vagy hamis
→ olyan nincs, hogy egyik sem!
- Csakhogy vegyük a következő mondatot:

„A jelenlegi francia király kopasz.”

- Nem lehet igaz, mert a kopasz dolgok közt nincs olyan, hogy a JFK
- De a tagadása – „A jelenlegi francia király nem kopasz” – sem lehet igaz, mert a nem kopasz dolgok közt sincs olyan, hogy a JFK

→ Megsértettük a kétértékűség elvét?

Deskripció-elmélet

- Vegyük elő azt az elvet (lásd pl. Carnap), hogy a kifejezések valódi szintaxisa nem azonos a nyelvtani szerkezettel
- Minden határozott individuum-leírás két feltételt is kifejez:
 - hogy *van* olyan dolog, amire az adott leírás vonatkozik, és
 - hogy *csak egy* olyan dolog van, amire a leírás vonatkozik
- Vagyis „A jelenlegi francia király kopasz” mondat rejtett logikai szerkezete a következő:

$$\exists x(F(x) \ \& \ \forall y(F(y) \supset (x = y)) \ \& \ K(x))$$

- ahol F : „jelenlegi francia király”, K : „kopasz”
- tehát $\exists x F(x)$ által feltételezzük, hogy van az a dolog,
- és $\forall y(F(y) \supset (x = y))$ által feltételezzük, hogy csak egy ilyen dolog van

A deskripció-elmélet mint megoldás

- „A jelenlegi francia király kopasz” mondat hamis, hiszen a létezési feltétel nem teljesül
- „A jelenlegi francia király kopasz” mondat tagadása nem az, hogy
 - „A jelenlegi francia király nem kopasz”
 $\exists x(F(x) \ \& \ \forall y(F(y) \supset (x = y)) \ \& \ \sim K(x))$
- hanem az, hogy
 - „Nem igaz, hogy a jelenlegi francia király nem kopasz”
 $\sim \exists x(F(x) \ \& \ \forall y(F(y) \supset (x = y)) \ \& \ K(x))$
- ami pedig igaz, mert ez (átalakítva) azt jelenti, hogy:
„Vagy nincs francia király, vagy nem csak egy van, vagy nem kopasz.”
- Így a kétértékűség elve sértetlen marad:
minden sikertelenül jelölő leírást tartalmazó mondat hamis, és ezek tagadása mindig igaz

A nevek és leírások viszonya

- Russell: a tulajdonnevek helyettesíthetők leírásokkal

„Egy Apollónról szóló kijelentés jelentését úgy kapjuk meg, hogy behelyettesítjük azt, amit a megfelelő lexikon szerint Apollón, vagyis „a napisten” jelent. Mindazokat a kijelentéseket, amelyekben Apollón előfordul, a denotáló [=jelölő] kifejezések fenti szabályai alapján kell értelmezni.” [3]

- Néhány lehetséges ellenvetés:
 - nem ismerem a dolog leírását („Az a dolog ott kék”)
 - nem elég pontosan ismerem (pl. „Caesar nagy hadvezér volt” – nem tudom Caesart pontosan leírni)
 - rosszul ismerem (Galilei: aki azt mondta, hogy „mégis mozog a Föld”)
 - a név kevésbé specifikus, mint bármilyen definíció-szerű leírás

3. Peter Strawson

- Szimbolikus logika talán alkalmas arra,
 - hogy filozófiai kritikát gyakoroljunk vele, és
 - hogy megalapozzuk a matematikátde nem alkalmas arra,
 - hogy felfedje a valóság szerkezetét
 - hogy a természetes nyelv kifejezéseit joggal helyettesítse

„Sem az arisztotelészi, sem a russelli szabályok nem adják meg a hétköznapi nyelv egyetlen kifejezésének sem az egzakt logikáját; a hétköznapi nyelvnek ugyanis nincs egzakt logikája.” [4]

- A jelentés legfontosabb kontextusa nem a logika, hanem a *használat*
 - pragmatika: a nyelv használatának vizsgálata

Leíró kifejezések és mondatok használata

- A kifejezéseket különböztessük meg a használatuktól
 - „francia király”: egy dolog a jelentése, ami konkrét használattól független, és más dolog az, hogy mire vonatkozik, ami a használat függvénye (mikor)
 - „A francia király kopasz”: jelentése független a használattól, igazsága nem
- Mondatokat (pl. „Éhes vagyok”) egészen különböző kontextusokban eltérő állítások megtételére használhatunk
- A nevek jelentése általános utasításokat tartalmaz arra nézve, hogy a név használata milyen körülmények között referál sikeresen
- a mondatok jelentése általános utasításokat tartalmaz arra nézve, hogy a mondat használata milyen körülmények között állít igazat

Preszuppozíciók

- Minden leírás vagy név használata *előfeltételezi* (preszupponálja), hogy létezik az a dolog, amire hivatkozik, de ez az előfeltétel a használathoz tartozik, nem pedig a kifejezés jelentésének a része
- Sokféle egyéb preszuppozíció is lehet, pl.:

„Látom a szemedben, hogy már megint megittad a sörömet.”

Előfeltételek:

- volt söröm
 - már nincs söröm
 - megittad a sörömet
 - már máskor is megittad a sörömet...
- Mindezeket nem állítom, de ahhoz, hogy amit állítok, az igaz legyen, ezeknek a feltételeknek előzetesen teljesülniük kell.

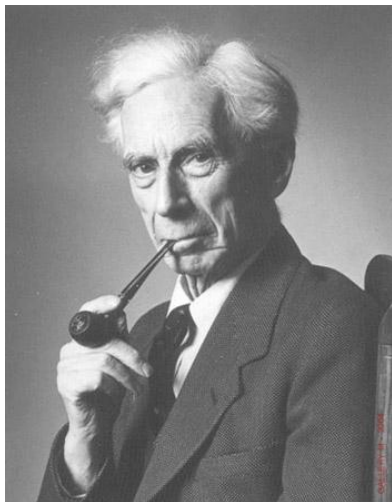
4. Értékréses logika

- Ne vessük el a logikát (pontosabban ne a használatot nézzük),
- de ne fogadjuk el Russell deskripció-elméletét, hanem
- függesszük fel a kétértékűség elvét (Frege alapján, de könnyörtelenül)

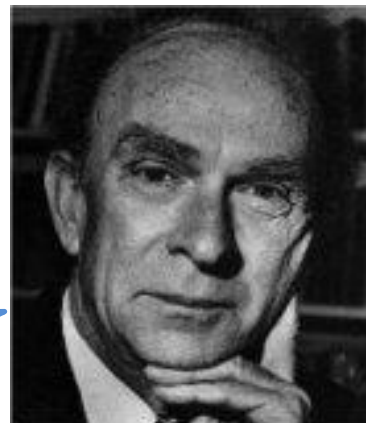
- Ha egy mondatban egy névnek (tulajdonnév vagy leírás) nincs jelölete, akkor a mondatnak nincs igazságértéke
→ alternatív logikai rendszer

- Egy lehetséges probléma:
 - „Zsákos Frodó egy hobbit” – se nem igaz, se nem hamis
 - „Zsákos Frodó vagy egy hobbit, vagy nem” – ezek szerint ez sem i/h
 - pedig logikai igazság, hogy $F(a) \vee \sim F(a)$, függetlenül F és a jelentésétől

„A jelenlegi francia király kopasz.”

Szerintem ez hamis.

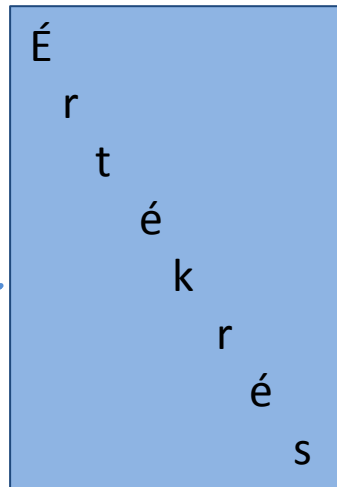

Szerintem nem teljesülnek az előfeltételei.

Szerintem tökéletlen a nyelv.

Szerintem nincs igazságértéke.

Idézett szövegek forrásai

- [1] – [2] G. Frege: „Jelentés és jelölet In I.M. Copi, J.A. Gould (szerk.): *Kortárs-tanulmányok a logikaelmélet kérdéseiről*. Gondolat kiadó, 1985. 120; 130. o.
- [3] B. Russell: „A denotálásról” In Copi, Gould... 162. o.
- [4] P. Strawson: „A referálásról” In Copi, Gould... 206. o.